

Waarnemingen van Wespddieven *Pernis apivorus* op de oostelijke Utrechtse Heuvelrug in de zomer van 2002

Wim van Barneveld

In het jaar 2002 heeft het bestuderen van de Wespddief op de oostelijke Utrechtse Heuvelrug mij veel voldoening geschonken. Van juni tot en met augustus heb ik hier zo'n 270 uur aan besteed. Hieronder volgt een chronologisch verslag van deze waarnemingen.

Op zondag 23 juni om 14.35 uur vliegt vanuit het Prattenburgse Bos een mannetje Wespddief die vervolgens boven de Elsterkop gaat vlinderen. Dit mannetje is een vrij donker exemplaar en lijkt dezelfde vogel als die ik vorig jaar op 16 augustus 2001 hier zag. Direct na deze vlindervlucht verschijnt er vanuit de Galgenberg (benaming op de kaart van Staatsbosbeheer) een ander mannetje, een intermediaire vorm; deze vlindert herhaaldelijk. Beide mannetjes vlinderen bijzonder dicht bij elkaar; de tussenruimte bedraagt zo'n tien a vijftien meter. Beide mannetjes blijven dicht bij elkaar in de lucht zweven, om ten slotte hoog in de lucht uit het zicht te verdwijnen.

Op maandag 24 juni om 15.20 uur zweven de twee dezelfde mannetjes Wespddieven weer boven de Elsterkop. Om 15.57 uur glijden beide mannetjes richting Amerongse Kop. Een derde Wespddief verschijnt en zweeft mee. Op deze afstand, ongeveer een kilometer, kan ik helaas niet zien of het om een mannetje of om een vrouwtje gaat.

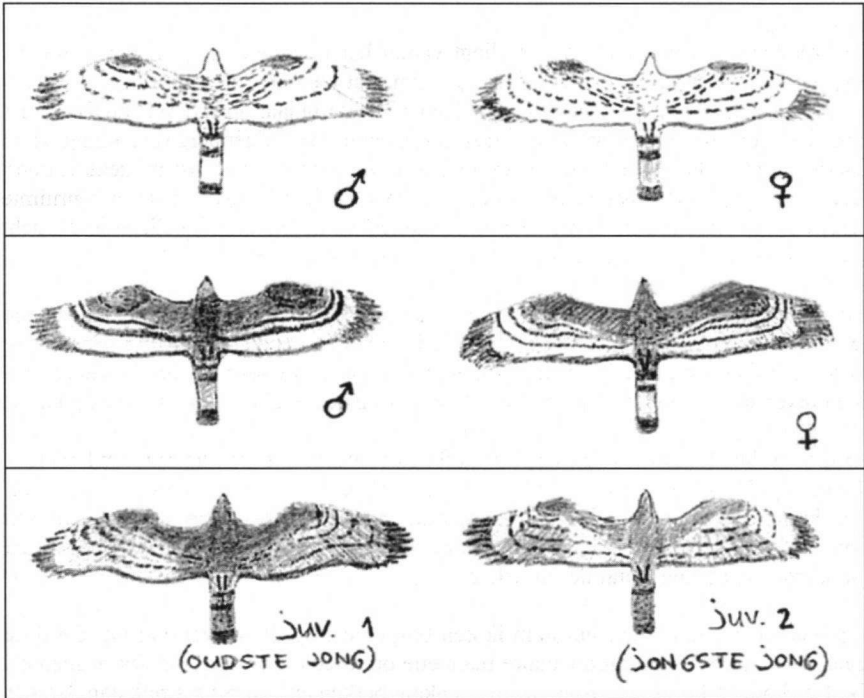
Op woensdag 26 juni om 15.32 uur zweeft een mannetje intermediaire vorm boven de Elsterkop. Dit mannetje vlindert twee keer. Deze vlindervlucht eindigt met een duikvlucht in het bos. Deze plek in het Amerongse bos heet de Kalvertong. Van 15.51 uur tot 16.19 uur is dit mannetje op thermiek aan het zweven boven de Amerongse bossen; dit is goed te volgen vanaf de Elsterkop.

Op maandag 1 juli 19.52 uur kam ik een bosperceel op de Kalvertong uit. Op deze plek dook immers het intermediaire mannetje op in een vlindersessie. Dit bosperceel bestaat hoofdzakelijk uit grove dennen, enkele berken en een rijke struiklaag. Na een uur zie ik op een tak van een grove den hetzelfde mannetje als op 26 juni. Dit mannetje is in de regen druk bezig toilet te maken. Hij is prachtig te observeren: hij heeft een mooi lichtblauw-grijs kopje, een witte keel en broek. De borst is naar onder toenevend lichter. Hij houdt mij goed in de gaten en stopt met poetsen als ik een paar stappen dichterbij probeer te komen. Vervolgens strekt hij zijn nek en vliegt weg.

Op dinsdag 2 juli kam ik het overige deel van de Kalvertong uit. Om 21.05 uur ben ik terug bij mijn fiets en vliegt het intermediaire mannetje over. Hij merkte mij duidelijk op.

Op zaterdag 6 juli om 20.10 uur stijgen er twee Wespddieven op vanuit de Ame-

rongse Kop en zweven richting Elsterkop. Op de Elsterkop, waar ik zit, is goed te zien dat het om hetzelfde intermediaire mannetje gaat, en om een vrouwtje, ook een intermediaire vorm. Als ze voor me langs vliegt is duidelijk te zien dat ze een ietwat lichtere grijze kop heeft, overgaand in lichtbruin. Beide vogels roepen tegen elkaar en vliegen/zweven achter elkaar aan, alsof ze met een elastiek aan elkaar verbonden zijn. De roep klinkt weemoedig. Beide vogels verdwijnen in een douglasperceel op de Amerongse Kop, om vervolgens om 20.34 uur weer tevoorschijn te komen. Na een korte zweefsessie duikt een van de vogels weer het douglasperceel in. De andere vogel glijdt af in westelijke richting.

Schetsen van het Amerongse Kop-paar (boven), het Prattenburg-paar (midden) en de jongen van het Prattenburg-paar (onder), actief op de Utrechtse Heuvelrug in 2002 (tekeningen: Wim van Barneveld). *Sketches of the plumage of the European Honey-buzzard pair of Amerongse Kop (upper), the pair of Prattenburg (centre) and both fledglings of Amerongse Kop (lower).*

Op dinsdag 9 juli 20.45 uur vind ik een uitgegraven wespennest van de Duitse wesp *Vespula germanica* in een douglasperceel. Zowel het mannetje als het vrouwtje Wespandief vlogen op zaterdag 6 juli in en uit dit perceel na een parallelle vlucht. Al speurend stap ik bijna in dit wespennest. Een gat in de grond van zo'n 15 centimeter met woedende wespen; beide raten zijn volledig leeggegeten. In een poging om de

raten in een plastic tas mee te nemen word ik door enkele wespen aangevallen, waarbij een wesp mij in de hak steekt. Vanaf een vluchtplaats 20 meter verderop zie ik dat de agressie van de wespen zich tegen de met raten gevulde plastic tas keert. Als de aanvallen wat minderen trek ik met behulp van een stok de tas naar mij toe. Enkele weken later vliegen nog enkele verzwakte wespen uit de meegenomen raten.

Rond 17.00 uur is het weer raak: er zweven twee Wespendienven van de Amerongse Kop richting Elsterkop. Het gaat hier om het intermediaire mannetje en dito vrouwtje. Aangezien ik de diverse kleurenfases al meer heb bestudeerd, besluit ik hen een naam te geven: het intermediaire wespendienvenpaartje noem ik het "Amerongse Kop-paartje,,"; de donkere fase noem ik het "Prattenburg paartje,,". Het Amerongse Kop vrouwtje mist een staartpen en ook twee handpennen, welke symmetrisch geruid zijn (handpen 3 of 4). Dit sluit verwarring met andere Wespendienven op grote afstand uit.

Omstreeks 17.50 uur vliegt plotseling een vrouwtje Wespendief voor mij langs. Zij blik opletend in mijn richting. Dit vrouwtje lijkt hetzelfde exemplaar als op 16 augustus 2001, toen ik haar waarnam met een juveniel. Verderop stijgt ze op, cirkelt en vervolgens vliedert ze twee keer, om ten slotte in duikvlucht in het Prattenburgse bos te verdwijnen. Dit is dezelfde omgeving als waar het mannetje vorig jaar met een raat naar toe vloog. Dit vrouwtje is het beste te omschrijven als een donkere egale vogel.

Op maandag 21 juli controleer ik oude horsten, die ik in de afgelopen jaren heb gevonden. Ik hoop dat een van deze nesten bezet is door een Wespendief. Geen van deze horsten blijkt echter bezet te zijn. Wel vind ik aan de bosrand bij het landgoed "Lambalgen En Het Hek,," in een droogstaande sloot, een rechter handpen 4. Opvallend genoeg wemelt het hier van kleine bruine kikkertjes *Rana temporaria* van ongeveer 1.5 cm groot.

Op vrijdag 26 juli omstreeks 15.53 uur zweeft vanuit zuidwestelijke richting een mannetje richting Elsterkop, waar ik zit. Wanneer hij nadert, houdt hij zijn vleugels stil en zweeft vervolgens drie rondjes boven mijn hoofd. Als ik mij anders opstel kan ik hem goed observeren met mijn kijker (10 x 50). Hij blijft ongestoord maar wel opletend zweven; hij houdt zijn kop scheef in mijn richting. Het gaat hier om het zogenoemde donkere fase mannetje; dezelfde als op 23 juni. Hij draagt een wespenraat in zijn klauwen, tot mijn grote verbazing. In een glij-/duikvlucht verdwijnt hij ten slotte in het Prattenburgse Bos. Dit is de plek waar vorig jaar het vrouwtje met juveniel zich ophield.

Tijdens het uitkammen van een bosperceel in het Prattenburgse Bos op zaterdag 27 juli om 10.31 uur, vliegt een vrouwtje Wespendief over mij heen. Even later zweeft zij boven mij. Het is het Amerongse Kop vrouwtje. Wanneer ik om 15.11 uur een douglasperceel controleer, vliegt een mannetje Wespendief op. De vogel neemt plaats in het topje van een jonge douglas. Hij houdt mij nauwlettend in de gaten. Ik heb ongeveer een minuut de tijd hem nauwkeurig te observeren. Het betreft hier het Prattenburgse mannetje, met dezelfde donkere vorm als die ik op 26 juli met raat

waarnam. Opvallend is verder dat aan het uiteinde van de staartpennen driehoekige hapjes zijn verdwenen. Dan vliegt hij weg en begint hoog boven mij een zweefsessie die ongeveer tien minuten duurt.

Om 16.29 uur ben ik in een perceel ongeveer 375 meter van het douglasperceel van zojuist. Dit perceel bevindt zich aan een open gebied, van waaruit ik een mooi overzicht heb. Zittend op mijn uitgeklapte visserskrukje en de zon in mijn rug speur ik de bosrand af. Ik kan de foeragerende kruisbekken prachtig observeren. Na 10 minuten zweefduikt plotseling een Wespendif tot op ongeveer 2 meter boven mij. Hij wint weer snel hoogte. Het is een schijnaanval. Even later gaat de vogel in een boom aan de bosrand zitten, ongeveer 200 meter verderop. Om hem beter te kunnen determineren sluip ik dichterbij. Opeens echter wordt mijn aandacht gevestigd op een driftig zoe-mend wespenvolkje. Nu zeer oplettend zie ik de wespen verdwijnen in een gat in de grond. Het heeft een diepte van ongeveer 20 centimeter en 15 centimeter breedte. De wespen vliegen in en uit. Hoewel alle raten volledig intact zijn, kan ik zien dat er door de wespendif een aanslag op is gepleegd. Het wespennest bevindt zich ongeveer 25 meter van mijn oorspronkelijke zitplaats. Voorzichtig sluip ik richting de Wespendif om vast te stellen om welk exemplaar het hier gaat. Hij vliegt echter weg en strijkt neer aan de overkant van de bosrand. Ik stel vast dat beide vleugels de handpennen 3 of 4 missen. Ik nader de vogel tot op zo'n 100 meter en ik zie dat het om het "Amerongse Kop vrouwtje,, gaat, met haar unieke blauwgrijze oorstreek, de kruin en bovendelen egaal bruin, terwijl de kin witachtig kleurt. Wellicht is dit een ouder vrouwtje en is zij reeds jaren territoriumhoudster. Het betreft hier dezelfde vogel als vanochtend.

Om de vogel niet verder te storen, ga ik 250 meter verderop zitten. Hier kan ik bovendien de omgeving boven het wespennest goed in de gaten houden. Het vrouwtje zal weldra haar vrees verliezen en verder gaan met het uitgraven van het wespennest. Ik onttrek me aan het oog om de vogel nu rust te geven.

Het is inmiddels 17.48 uur als ik terugga naar het wespennest. Het gat naar de wespennaten is groter geworden, nu ongeveer 18 centimeter breed. De vorderingen zijn echter niet groot. De wespennaten lijken nog intact. De vogel gaat blijkbaar voorzichtig te werk en dat kost tijd. Ik verlaat het boscomplex om 's avonds nog een keer te gaan kijken. Om 19.07 uur ben ik weer ter plekke. Ik nader voorzichtig de omgeving van het wespennest. Dan zie ik de wespendif in een lariks zitten. Zij heeft mij dus weer gezien. Dan vliegt ze verder en strijkt neer op een tak van een Amerikaanse eik. Vandaar uit roept zij een klagend "pie-juuh, pie-juuh,,. Wanneer ik het wespennest inspecteer, blijkt dat er een raat uit het nest is gehaald. De raat ligt 30 cm van het wespennest, nog volledig intact (niet van gegeten). Kennelijk is ze in de beslissende fase van haar graafwerkzaamheden gestoord. Ik ga dan ook snel weg om veel later terug te keren.

Inmiddels heb ik plaatsgenomen op de Elsterkop. Als ik de lucht afspeur, zie ik tot mijn grote verbazing hetzelfde vrouwtje nog even "buurten,,; haar kop schuin houdend spiedt ze in mijn richting. Dan zweeft ze richting Prattenburg.

De afstand van hier tot aan het wespennest bedraagt ongeveer 850 meter. Voor de laatste keer deze dag, om 20.41 uur, inspecteer ik het wespennest. Bij de nestingang lig-

gen drie raten. Twee hiervan hebben diameters van 11 en 15 cm. Van de overige raat zijn nog losse stukken te zien. Ze zijn alle leeggegeten. Dit is een aanwijzing dat dit vrouwtje wespendif geen jongen heeft.

Op zondag 28 juli om 11.38 uur zweven zowel het Prattenburgse bospaartje als het Amerongse Kop-paartje boven het Prattenburgse bos. De mannetjes bakkeleien kortstondig met elkaar.

Het vrouwtje van het Amerongse Kop-paar zwevend bij een lichtbewolkte hemel (12.20-12.40 u) op 20 juli 2003 (Wim van Barneveld). Zulke foto's zijn uitermate geschikt voor exacte verenkleedbeschrijvingen en positiebepaling van geruide vliegveren (in dit geval: geen); in het gunstigste geval kunnen ze tevens worden gebruikt om individuen van jaar op jaar te herkennen. *Adult female European Honey-buzzard of the Amerongse Kop-pair, photographed on 20 July 2003. Such pictures can be used to fine-tune plumage descriptions and pin down the exact position of moulted remiges (in this case: no moult); ideally, photographs can be used to individually recognise birds from one year to another.*

Op dinsdag 30 juli ben ik om 15.55 uur op de Elsterkop. Het is een prachtige dag met veel blauw in de lucht. De lucht afspeurend zie ik onmiddellijk het Prattenburg mannetje in de lucht zweven. Hij roept voortdurend, terwijl ondertussen enkele vlindersessie's worden uitgevoerd.. Dan verschijnt ook een tweede Wespendif, het Amerongse Kop-vrouwtje. Dit is goed te zien aan de symmetrisch geruide handpennen. Even later wordt ze gevolgd door het Prattenburgse vrouwtje. Op dat moment zeilt het mannetje richting nestomgeving en verdwijnt uit het zicht. Na ongeveer 5 minuten is hij terug. De beide vrouwtje laten hun verdragende roep horen. Gedrieën trekken ze vervolgens wijde kringen boven het bos. Ik neem twee keer een lage en een keer een hoge vlin-

dervlucht waar. Helaas kan ik niet zien wie de vlindervluchten uitvoert. Rond 16.45 uur vliegt het Prattenburgse mannetje in oostelijke richting terwijl zijn vrouwtje in noordelijke richting verdwijnt. Het Amerongse Kop-vrouwtje neemt plaats in het topje van een douglasspar en verblijft daar zo'n 30 minuten. Om 17.13 uur zweeft het Amerongse Kop-mannetje boven de Elsterkop en wordt daar twee keer aangevallen door een gierzwaluw *Apus apus*.

Op woensdag 31 juli om 11.45 uur ben ik weer op mijn uitkijkpost op de Elsterkop. Uit oostelijke richting klinkt het geroep van verschillende Wespendien. Het is de richting van de nestomgeving op Prattenburg. Ik ga naar de open plek bij de nestomgeving, vanwaar ik goed zicht in de lucht heb. Vier Wespendien zweven in de lucht. Nog spectaculairder wordt het schouwspel als ik ook twee Haviken *Accipiter gentilis* zie. Zij zweven op thermiek onder de Wespendien. Na observatie herken ik de paartjes. Uit het bos ten westen van de nestomgeving klinkt plotseling een klagende heesachtige roep. Als de vogel op de wieken gaat, zie ik dat het een juveniele wespendif is: de vogel heeft een gele washuid, donkere iris en een zwart masker, en is chocoladebruin. Hij vliegt richting ouders en blijft roepen. Dit is wel een erg vroeg jong, lijkt mij. Dan hoor ik een tweede jong roepen, uit dezelfde richting.

In de middag ga ik nog eens terug en onderzoek de nestomgeving. Hierbij vind ik in een douglasperceel een staartpen met veel hongermaliën. Na twee en een half uur vind ik nog geen nest. Waarschijnlijk bevindt dit zich in de top van een douglasspar en wordt zo aan het oog onttrokken.

Van 17.48 uur tot 18.23 uur zit ik weer op mijn plaats op de Elsterkop. Van hieruit hoor ik het geroep van een Wespendif. Het komt uit dezelfde richting als vanochtend. Ik snel nu naar de open plek bij de nestomgeving en zie daar het Prattenburg mannetje laag rondcirkelen. Dan vliegt een jong, luid roepend, achter hem aan. Het tweede jong vliegt over de open plek van noord naar zuid langs mij heen. Hij blijft geruime tijd door roepen. Het mannetje met het jong achter zich aan verdwijnt richting het zuiden van Prattenburg. Het andere jong blijft in de buurt van de open plek en roept nu nog sporadisch.

Op vrijdag 2 augustus breng ik maar liefst zes uur lang door op de Elsterkop, bij stralend mooi weer. Helaas laten de Wespendien zich niet zien; wel zie ik een Boomvalk *Falco subbuteo*, een Buizerd *Buteo buteo*, een Sperwer *Accipiter nisus* en een Havik.

Bij het afspelen van mijn bandrecorder op zaterdag 3 augustus om 14.23 uur nabij het kasteelbos Prattenburg reageert op grote afstand een Wespendif. Aangekomen bij de nestomgeving draai ik de band nog eens enkele keren af op de open plek. Er komt nu reactie van twee kanten. Eerst verschijnt een jonge Wespendif, die voor mij langs vliegt. Dit jong blijft gedurende drie minuten roepen. Het andere jong ongeveer vijftien minuten. Onderwijl vliegen beide oudervogels boven de open plek, waar ik nu zit, met een jong achter zich aan. Dit jong kan al prima vliegen. Om 16.10 uur breekt de zon door. Als ik de bandrecorder nog eens laat afdraaien, reageren beide jonge vogels

hier vrijwel direct hierop. Enkele minuten hierna verschijnen beide oudervogels. Het mannetje draagt in zijn rechterklauw een takje. Beide oudervogels roepen hevig. Van zeven kanten hoor ik nu Wespddieven roepen: de twee paartjes, de twee jonge vogels, en nog een onbekend exemplaar; een enerverende ervaring. Even later zie ik vijf Wespddieven cirkelen en flieuwen. Ook het Prattenburgse en Amerongse Koppaartje maken hiervan deel uit. Het vijfde exemplaar herken ik niet, ik heb deze nog nooit gezien. Ik kan ook niet onderscheiden of het een mannetje of vrouwtje is. Misschien dat deze ook op het geluid af is gekomen. Een jong vliegt vanuit het bos richting andere Wespddieven, sluit zich aan en cirkelt vervolgens mee. Het andere jong blijft geruime tijd roepen en een douglasperceel achter mij.

Op zondag 4 augustus om 16.56 uur zie ik het Prattenburg-paar zweven, samen met een jong boven de zuidkant van het Prattenburgse bos. Even later wordt het mannetje lastiggevalen door een mannetje Sperwer. Deze "stoeipartij,, duurt tot 17.11 uur.

Op woensdag 7 augustus hoor ik een jong roepen nabij de nestomgeving. Het Prattenburg-vrouwtje verschijnt roepend in de vlucht nadat een Buizerd zich posteert nabij het jong.

Op vrijdag 9 augustus ben ik om 11.18 uur op de Elsterkop. Een jonge Wespddief zit in het topje van een lariks en roept herhaaldelijk. Ik kan bijzonder dicht naderen en hem goed observeren. Ik moet toch eens aan een goed fotoestel gaan denken, realiseer ik me, dit zou een hele mooie plaat opleveren. Het andere jong laat zich ook zien. Hij vliegt voor mij langs en cirkelt vervolgens boven de nestomgeving.

Zaterdagavond 10 augustus speel ik om 19.42 uur mijn bandrecorder af in de omgeving van de Bovenhaarweg, gemeente Leersum. Dit is in de buurt van de plek waar ik een rechterhandpen 3 of 4 vond en ongeveer drie en een halve kilometer verwijderd van de nestlocatie van het Prattenburgse paar. Ik ben nu al geruime tijd bezig met het afspelen van de wespddieven-cd, maar er komt geen reactie. Op het moment dat ik wil vertrekken, vliegen er twee Wespddieven over de open plek. Ik herken het Amerongse Kop-vrouwtje gevolgd door het Prattenburgse mannetje. Beide vogels gaan aan de bosrand zitten, aan het zicht onttrokken. Ik houd de bosrand in de gaten. Hun geroep houdt zo'n drie minuten aan. Tijdens het geroep vliegt het Prattenburgse vrouwtje over. Zij ontdekt mij, vliegt voor mij langs en kijkt mij onderzoekend aan, waarna ze weer terugvliegt.

Op dinsdag 13 augustus ben ik op de Galgenberg, die deel uitmaakt van de Amerongse bossen en ongeveer anderhalve kilometer verwijderd is van de nestlocatie. Vier Wespddieven zweven door de lucht. Ik herken het Prattenburgse paartje met een van hun jongen. Ook is het Amerongse Kop vrouwtje, die een slagpen (3 of 4) in beide vleugels mist, herkenbaar (beide handpennen zijn nu voor zo'n zestig procent weer aangegroeid). Het flieuwen is duidelijk hoorbaar.

Op donderdag 15 augustus zweeft omstreeks 11.30 uur boven bovengenoemd gebied het Prattenburgse paartje. Zij maken gebruik van de thermiek en zweven met bewegingloze vleugels langdurig rond. Om 11.57 uur verschijnt ook het Amerongse Kop vrouwtje en sluit zich bij de anderen aan. Dit is de laatste keer van deze zomer dat ik het Prattenburg-paartje zie.

Op vrijdag 16 augustus zweeft het Amerongse Kop paartje in de lucht. Als het vrouwtje in het bos verdwijnt, blijft mannetje nog zo'n vijftien minuten zweven en roepen.

Op zaterdag 17 augustus om 11.43 uur ben ik getuige van een spectaculaire (lage) vlindervlucht van het Amerongse Kop vrouwtje boven de Galgenberg.

Op maandag 19 augustus om 15.37 uur zie ik twee Wespndieven. Doordat het zicht slecht is, kan ik ze helaas niet herkennen. Zij vliegen van Prattenburg richting Amerongse Berg.

Op vrijdag 23 augustus ben ik om 16.24 uur op de Elsterkop Aan de zuidkant ontwaar ik een van de jonge wespndieven welke omhoog kringelt. Ik sta er nu recht onder en zie nu goed dat het om het tweede, het jongste jong gaat. Dan verschijnt een Buizerd en de jonge Wespndief wordt verdreven. Het vliegt richting nestlocatie.

Leuk om te vermelden is dat mijn vader op 15 augustus 1982 op dezelfde nestlocatie een nest in een douglas vond, met een juveniele Wespndief roepend nabij het nest, en alarmerende ouders die boven het bos vlogen.

In het jaar 2003 hoop ik met mijn onderzoek verder te kunnen gaan.

Summary: Observations of European Honey-buzzards *Pernis apivorus* in the summer of 2002

In summer 2002, some 270 hours were spent in observing European Honey-buzzards on the Utrechtse Heuvelrug between Amerongen (52°00'N, 52°7'E) and Elst (51°59'N, 5°30'E), a forested region interspersed with small-scale farmland and small towns. Based on descriptions of plumage and stage of moult, four adults consisting of two pairs could be individually recognised. A female was discovered near a partly excavated, but not yet depredated, wasp nest on 27 July: between 16.39 h and 20.41 h the entrance was enlarged from a width of 15 cm (depth 20 cm) to a width of 20 cm. Three combs (2 with diameters of 11 and 15 cm) were eventually emptied in front of the entrance.

European Honey-buzzards reacted strongly on playing tape-recorded main calls, both vocally (apparently answering) as physically (approaching the source of the sound and circling overhead). In one case, on 2 August, at least 7 Honey-buzzards (including a bird of unknown identity) eventually flocked around the recorder, circling and calling incessantly.

Adres: Jac. van Ruysdaelstraat 24, 3904 XC Veenendaal.